
ПРОГЛАШ

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2016 (год. XXV), ISSN 2367-8585

*Войчех Галонзка*¹

БЕЛЕЖКИ ЗА „ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА“ ОТ ТЕРЕСА ДОМБЕК-ВИРГОВА

Wojciech Galonzka

NOTES ON *THE HISTORY OF BULGARIAN LITERATURE* BY TERESA DĄBEK-WIRGOWA

The History of Bulgarian Literature by eminent Polish scholar Teresa Dąbek-Wirgowa appeared at a very inauspicious moment in Eastern European history: in 1980 Slavists were definitely not preoccupied with literary history. Probably for this reason, the book did not attract sufficient attention either in Poland or in Bulgaria. In addition, it was published within a series intended for a very wide reading public. However, the book is organized around a very interesting conception of national literary development. The author evidently rejected the Bulgarian academic establishment's dominant conceptions of literary development and opted for an approach reflecting her own perception of literary history. Central to that perception is a belief in the immanence of literary-historical processes. In Dąbek-Wirgowa's narrative, diachronic literary threads are an important element in the synchronous descriptions of individual writers' outputs as well as in the representations of literary genres or genre systems. Throughout, the author continually reflects on literary-historical processes, thus expressing her view on their immanence.

¹ **Войчех Галонзка** (Wojciech Galonzka) – д-р, полски българист и преводач, dr. h. c. на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, wg1947@go2.pl

Keywords: *Teresa Dąbek-Wirgowa, Bulgarian literary history, immanence of literary-historical processes.*

История на българската литература от Тереса Домбек-Виргова се появи в много „неподходящ“ момент, защото през 1980 г. не ни беше до литературни изследвания. Вероятно и затова тя не породила ехо нито в Полша, нито в България. Освен това книгата беше издадена в издателска серия, която адресираше историите на чуждите литератури към много широк кръг читатели. Концепцията на авторката обаче продължава да бъде интересна и до днес. Колкото повече доминирали по онова време в България концепции е отхвърлила авторката, толкова повече поводи е имала за независими размисли. Най-важното в труда е последица от нейното убеждение в иманентността на литературноисторическия процес. В нейната нарация за литературата диахронните мотиви са съществен елемент от синхронното описание на творчеството на писателя, на литературния род или пък на жанровата система в даден литературен период. Авторката през цялото време извършва процесуална рефлексия, която ѝ дава възможност да изрази своята концепция.

Ключови думи: *Тереса Домбек-Виргова, история на българската литература, иманентност на литературноисторическия процес*

Когато през 1980 г. „История на българската литература“ на Тереса Домбек-Виргова излезе от печат, полските българисти литературоведи все още бяхме смирени послушници в тази област. Не ни се полагаше да влезем в ролята на рецензенти на публикацията на професор Виргова в момент, в който точно тя беше рецензент на нашите първи по-сериозни разработки и точно Тя, в непосредствен контакт или чрез своите публикации, сочеше пътя на нашите научни дирения. Малко по-късно, както става с всичко, което не се стори навреме, рецензирането на „История на българската литература“ се превърна в засрамващо протакане. В резултат на тези обстоятелства така важната за българистичното литературознание публикация не предизвика ехо и не беше коментирана нито от нас, нито от уважаваните полски слависти с по-широка специализация.

Политическите обстоятелства през тази паметна година и последвалите я десетилетия бяха такива, че не я отбелязаха с крити-

чески отзив нито полонистите, нито българистите в България, а причината за това се криеше донякъде и в страховете на българските редактори от политическата конюктура и цензура спрямо автори с биографии, замесени в дейността на полската „Солидарност“. Имаше го и нежеланието на значителна част от българските учени да се занимават с концептуализации на българската литература, които се отклоняваха от възприетата от тях канонична визия.

Утешаваше ни едно – тази публикация ни радваше, защото в голяма степен изразяваше нашите собствени първи размисли, служеше ни и ни помагаше да систематизираме българската литература за дидактични цели по начин, алтернативен спрямо задължителната тогава в българското литературознание канонична норма. Мога убедено да кажа, че и днес, извън споменатите тогавашни контексти, за интересуващите се от българската литература тя продължава да бъде полезна и да носи удовлетворение.

Ето, накратко, какви са обективните и субективни причини за толкова закъснелите размисли над концепцията, от която се е водила Домбек-Виргова, и над метода, съгласно който е създала интерпретативната панорама на историята на българската литература. Това са размисли не полемични, що се отнася до малки и не толкова съществени детайли или до различно дефиниране и ситуиране на определени явления и факти от литературния процес. Въпросната публикация се появи в рамките на реализираната от издателство „Осолинеум“ серия от изследвания на различни национални литератури, адресирани към широк кръг читатели. Издателският модел предполага спазване на изискването за информационно-популяризаторски измерения на представянето, за достъпност, ясна композиция и умереност по отношение на фактологията. Добавената библиография на преводите от периода 1947 – 1977 г. потвърждава популяризаторските намерения и разширява техния обseg. Композирането на историята в рамките на новата литература (от Освобождението на България до 1918 г. и през периода между войните) е представено чрез повтарящата се и улесняваща поредица на поезия, проза и драма. По-ранните периоди – от началото на писмеността до Националното възраждане и през периода на Възраждането, са представени на хронологичен, а не на родово-литературен принцип: като

периоди са обособени 9. – 12. век, 13. – 14. век, турското робство, периодът от 20-те години на 19. в. до Кримската война, литературното развитие след Кримската война. Само с едно изключение (20-те години на 19. век), тази периодизация следва периодите на политическата история. Но освен това се появяват формулировки, които изразяват интерпретационни нюанси и доминанти в литературното развитие.

И така: по отношение на първите векове литературата е представена като книжовност, а заглавията на главите посочват нейната динамика и активност: „Наченки на книжовността“, вече посочените „Книжовен живот през 9. – 12. век“, „Книжовен живот през 13. – 14. век“, а когато книжовната активност след падането под турско иго отслабва значително, имаме глава „Времето на турското робство (от 15. до средата на 18. век)“, като е привлечен широк исторически и културен контекст. Следва представянето на епохата на Националното възрождане, въведена от „Раждането на новата книжовност“ и завършваща с главата „Литературата след Кримската война“. Все още неукрепналата литература от Освобождението до Първата световна война, която не е създала разгърната мрежа от институции на литературния живот, е предшествана от обширен очерк за творчеството на Иван Вазов, който като „баща на българската литература“ притежава ранга на литературна институция, а през 50-те години на своята творческа дейност олицетворява патриархалния авторитет в очите на обществото. Затова пък в представянето на периода между двете световни войни, отличаващ се с голяма поколенческа динамика, с множество идейни спорове и разнообразни творчески търсения, доминантата е литературният живот и именно на него е посветена главата, която рисува синтеза на онова време. Датиранията от 1944 г. съвременна литература е само скицирана, което вероятно се дължи на малката времева дистанция, а може би също и на слабата достоверност на прегледаните от Домбек-Виргова критически изследвания, администрирани по онова време от идеологическите и политически директиви.

Посочените вече подходи, които нюансират интерпретативната категоризация на литературното развитие, могат да свидетелстват за нетрадиционен подход към историко-литературния синтез. И

макар и да облича традиционен „костюм“ по волята на приетата издателска формула, ориентирана към читател, който не е непременно тесен специалист, или пък – в старанието си да помири традиционния, позитивистичен подход с опита за синтез на литературното развитие като процес – да използва по-прецизна нагласа, „История на българската литература“ на Тереса Домбек-Виргова представлява завършен (защото е осъществен) отговор на често поставяния преди това въпрос дали и как е възможна историята на литературата. Това е отговор, предопределен от всички вече споменати ограничения.

„Историята“ на Домбек-Виргова има и други достойнства. Към тях принадлежи, без съмнение, методологичната независимост от марксисткото, социологически ориентирано българско литературознание. Същевременно тя е освободена и от субективното доволство на импресионистичната критика, която в продължение на няколко десетилетия доминира в мисленето за литературата с претенцията, че може да замести литературознанието. Друго достойнство е отпорът срещу сугестивно прокарваната теза за липсата на органична свързаност между старата и новата литература, за чиято привидна причина се приема задържащата роля на многовековното турско иго, а също така и прекъсването на структурната и граматическата приемственост между старобългарския и новобългарския език.

Авторката не се поддава на изкушението да възприеме тезата, която всъщност отрича същината на литературата, а именно, че фолклорът е изпълнявал заместваща роля спрямо литературата. Но дори при допускането на такава възможност трудно бихме обяснили факта, че за Юрий Венелин е било проблем да убеди възрожденските ни писатели да събират народни песни, а още по-голям – да ги възпре от обработка на събраното според правилата на класическия силабически стих. Не по-слаба е съпротивителната сила на Домбек-Виргова спрямо моделирането на развоя на българската литература според господстващите в западно- и средноевропейските литератури направления и течения. Липсата на рецепция на някои от тях в българската литература не е нито критерий за оценка, нито основание за „оправдаването“ на нейното развитие, отклоняващо се от това в Западна Европа. Авторката се оказва неподатлива и на приетата с

ентузиазъм от част от българските литературоведи теза на Георги Гачев за ускореното развитие на литературата, която губи чара си пред въпросите кой, как и защо е трябвало да забърза този развой.

Изброяването на тези достойнства на историко-литературния синтез имаше за цел да представи репертоара от интерпретативни концепции на българската литература, с които авторката е трябвало критически да се съизмери, преди да изработи своята собствена позиция. Колкото повече има за отхвърляне, толкова повече растат поводите и областите за независим размисъл, затруднени от празните или деформациите в по-обстойните разработки на историко-литературните теми до онзи момент. Струва ми се, че основната идея в тази позиция е убедеността на Домбек-Виргова в иманентния развой на литературата. Разбира се, не става дума за неговия краен, изолиращ аспект, за който говори Ф. Водичка, добавяйки същевременно: (...) иманентността не изключва всякакви импулси, идващи отвън, защото все пак творбите, създавани от хората, са факти на обществената култура и се намират в многобройни връзки с други явления на културния живот. Концепцията за иманентността акцентува върху това, че взаимната зависимост на литературните форми е толкова прецизна, че творчеството непременно се подчинява на контурите на тази развойна логика, което означава, че при реализацията на новите литературни форми външните импулси винаги се адаптират към възможността, която им диктува съвременното състояние на структурата (Vodička 1969: 257).

Идейно-генетичната схема се свежда до такъв механизъм, че развоят на определена литературна система, стремящ се да постигне желани естетически цели, достига границите на своите възможности и предполага появата на нова система. Нейната поява и развитие не може да се извърши в пълна изолация от външните фактори, които помагат да бъде оголена ограничеността на предишната система и неадекватното ѝ отношение спрямо външните контексти – живия език, променливите житейски образци, идейните и естетически очаквания и др. Външните импулси се приспособяват към съвременното състояние на структурата, но само за времето на нейната продуктивност. След като тя се автоматизира, настъпва

разпад и се проявява обратният конструктивен принцип (Markiewicz 1980: 283).

Такъв принцип на разбиране на литературното развитие (потошно на неговите прагматични последици) е съпровождал авторката на „История на българската литература“, когато анализира залеза на житието през 16. век – един жанр, разбит под напора на историографията в творбите на поп Пейо и Матей Граматик. По подобен начин тя проследява и еволюцията на т.нар. сборници със смесено съдържание, в които през 17. и 18. век се отстъпва от византийската традиция – не само чрез подбора на текстовете и в областта на езика, но и чрез въвеждането на елементи, свързани с тогавашния бит. Описвайки разпада на средновековната традиция под влиянието на патриотичните и светските тенденции през първата фаза от периода на Националното възраждане, т.е. от годината на написване на „История славянобългарска“ до 20-те години на 19. век, авторката следи с постоянство и последователност еволюцията на литературните жанрове чак до съвременните им форми. Изтъкнати са инспирациите на народната поезия, чиято творческа кулминация представлява поезията на Ботев, появата на класицистична традиция, кодифицираща жанрови форми, на реториката, определяща подредбата на литературните норми. Актуализациите на реториката полската българистка открива в поезията на Пенчо Славейков, макар че този творец дава началото на пряката лирическа изповед в българската поезия.

Този тип диахронни мотиви като същностен елемент на конструираното синхронно описание откриваме непрекъснато в историко-литературната нарация на Тереса Домбек-Виргова, отнасяща се както към творчество на писателите, така и към литературните родове или към жанровите системи в отделните литературни периоди. Благодарение на тях литературата се превръща в историко-литературен процес. И макар и да са втъкани в един многопластов обзор, чрез тяхното отсяване става възможна визията на този процес и проекцията на по-нататъшното му задълбочено научно изследване.

Нямам за цел да покажа всички, дори и най-съществените диахронно проектирани преходи от една системна структура към следващите в цялостното ѝ развитие. Обсъденият тук историко-

литературен синтез няма за задача да представи пълния репертоар на Домбек-Виргова, но със сигурно открива мотиви, които конституират разволя на българската литература и позволяват да се опише точно нейната специфика. Трудно е да се каже дали процесуалният синтез на българската литература би могъл да се нарече История, но със сигурност той представлява основание за подстъпите към нея. За другите литератури със сближени условия на развитие пък този обзор би могъл да предложи модели за съотнасяне. Щом като проф. Тереза Домбек-Виргова, изследвайки българската литература, се е изправила пред необходимостта от нейното процесуално обхващане, то вероятно си заслужава да станем следовници на нейните теоретични интереси, убедени от предложените в „История на българската литература“ основания.

ЛИТЕРАТУРА

- Vodička 1969:** Vodička, F. *Literární historie. Její problémy a úkoly. // Cieni o jazyce a poesii*, Praga, 1942. На полски: *Historia literatury. Jej problemy i zadania*. Transl. Jan Baluch, *Pamiętnik literacki*, 1969, zeszyt 3, 257–286.
- Markiewicz 1980:** Markiewicz, H. *Główne problemy wiedzy o literaturze*, Kraków 1980.

Превод от полски: **Маргрета Григорова**